

Grote Camee van het Rijksmuseum van Oudheden

[2016] **Gonzaga Cameo**

The Gonzaga Cameo is a Hellenistic engraved gem; a cameo of the capita jugata variety cut out from the three layers of an Indian sardonyx, dating from perhaps the 3rd century BC. It was a centrepiece of the Gonzaga collection of antiquities, first described in a 1542 inventory of Isabella d'Este's collection as representing Augustus and Livia. The figures were later identified as Alexander the Great and Olympias, Germanicus and Agrippina the Elder, Nero and Agrippina the Younger, and many other famous couples of antiquity. The male figure on the cameo is clad in the attributes of Alexander, including a laurel-wreathed helmet, and wears a gorgoneion. His other aegis represents a bearded head, probably that of Zeus Ammon. The man's laurel wreath is crowned by a snake which suggests the uraeus. The contrasting male and female profiles were in all probability intended to suggest Zeus and Hera. The brown necklace is a later addition masking the fact that the cameo was, at some point, broken in half.

The cameo shows the profiles of a man and a woman which conceivably possess family likeness. This capita jugata type of portrait, showing two superimposed profiles, is known from the coins issued by Ptolemy II Philadelphus in Hellenistic Egypt. Such portraits show Ptolemy with his sister and wife, Arsinoe II. Ptolemy was the first Hellenistic ruler to marry his sister; and it was at his court that the image of the twin deities, theoi adelphoi, gained currency. To shore up the identification, it has been argued that the woman's head on the cameo is covered with a sort of bridal veil. J. J. Pollitt of the Cambridge University believes that it is the Vienna cameo that represents Ptolemy and Arsinoe. As for the St. Petersburg cameo, Pollitt argues that the sharply defined quality of the "neoclassical" workmanship indicates a later date than is commonly recognized. He identifies the figures as Tiberius and Livia represented "in very generalized form so that they would simultaneously evoke the imagery of a Ptolemaic cameo and, through it, the imagery of Alexander".

See https://en.wikipedia.org/wiki/Gonzaga_Cameo#/media/File:Cameo_gonzaga2.jpg and <http://ancientrome.ru/art/artwork/img.htm?id=882>

24 november 1823 's GRAVENHAGE, den 23 November.

Het koninklijk kabinet van penningen en gegraveerde steenen, reeds rijk in voorwerpen van onderscheiden aard, heeft dezer dagen eene hoogst belangrijke aanwinst gedaan, van eene uitmuntende camee, de derde in grootte van alle landen, welke in Europa bekend zijn. Derzelve stelt den zegevierenden intogt van Keizer Claudius, na zijne Overwinning van Britannië, voor; of, misschien liever, de Apotheosis of vergoding van dien Alleenheerscher. Men vindt eene afteekening van dit opmerkelijk en kostbaar gedenkstuk, in natuurlijke grootte, bij CUPERUS, in zijne Explicatio Gemmae Augusteae, uitgegeven met deszelfs Apotheosis Homeri, te Amsterdam, anno 1683 in 4°.; en eene verkleinde schets bij MILLIN, Galerie Mythologique, tom. 2e pl. CLXXVII, n°, 678.

20 juni 1862 **Het volgende bericht leest men in het Mechanic's Magazine:**

Een graveur heeft een werktuig uitgevonden, waardoor in de graveerkunst op metaal en het snijden der caméen eene groote omwenteling zal worden te weeg gebragt. Wij hebben eenige voortbrengselen van dit werktuigkundig genie gezien, en verklaren dat zij bewonderenswaardig zijn. De fraaiste medailles van den beroemden graveur Andrien, onder het consulaat en het eerste keizerrijk geslagen, zijn door deze nieuwe handelwijze gekopieerd met eene absolute naauwkeurigheid en binnen een ongeloofelijk korten tijd. Wij verklaren, zonder aarzelen, dat de dagen van het uit de hand graven op staal voorbij zijn, en dat geen enkele camee meer op deze wijze zal gesneden worden. Het graveerwerktuig is bestemd om voor de tegenwoordige methode van graven op staal, steen of elke andere harde stof datgene te worden, wat de naaimachine is ten opzichte van de naald der naaister of borduurster. Wij mogen dezen wonderbaarlijken toestel nog niet beschrijven, die eenmaal gesteld, door den onbekwaamsten werkman, of door de hand van eene eenvoudige arbeidster in werking kan worden gebragt.

Ieder die dit bericht leest zal zich wel verbazen. Tot betere waardering echter van het hier vermelde zij men gewaarschuwd, vooreerst dat, wat het mechanisch graven van reliefs aangaat, dit niet iets nieuws is maar reeds lang op uitstekende, schier volkomene wijze is geschied door den heer J. D. STEUERWALD, onzen kundigen en kuns[t]vollen lithograaf en graveur. De uitnemend fraaije wijze waarop door dezen de

65 beroemde groote camee van het koninklijk kabinet te 's Gravenhage is weergegeven, is alleen reeds bewijs genoeg voor wat wij zeiden. Ten anderen, dat de voorstelling van het *Mechanic's Magazine* zeer overdreven en niet juist moet genoemd worden.

1 maart 1890 **Antiquiteiten.**

70 Het beroemde MUSEE GUILLON gedurende meer dan een halve eeuw bijeenverzameld door den bekwamen oudheidkundige CHARLES GUILLON, Notaris te Roermond, zal publiek worden VERKOCHT op Dinsdag 11-15 Maart a.s. te AMSTERDAM door G. THEOD. BOM & ZOON, Spuistraat 135.

75 De verzameling omvat meest in Limburg opgegravene Romeinsche, Germaansche, Celtische en Middeleeuwsche Oudheden, Romeinsche en Geldersche Munten en Medailles, Limburgsche Muntstempels, Japansch gelakte en oude eikenhouten Meubelen, Porceleinen, Schilderijen, Kostbaarheden, enz.

Catalogus f 0 25.

8 maart 1890 **De catalogus der kunstvoorwerpen, nagelaten**

80 door wijlen den notaris Guillon alhier, noemt wel duizend in Limburg opgegravene Romeinsche, Germaansche, Keltische, Frankische en middeleeuwsche oudheden, uit het steen- en uit het bronstijdperk, lijkurnen, Romeinsch glas- en aardewerk, ruim 70 stuks van het fraaie roode aardewerk van Samos, een eenige in zilver gedrevene schildplaat, waarschijnlijk uit de laatsten tijd van het Romeinsche keizerrijk, ruim
85 80 gesneden steenen of cameeën, 1400 antieke gouden, zilveren en bronzen munten, eenige middeleeuwsche Geldersche en Limburgsche munten, muntstempels en zegels, benevens eene kleine verzameling zilveren drijfwerken, oude meubelen, enz. De met zorg bewerkte catalogus bewijst wel, dat hier voor onze antiquaren en oudheidkundigen veel belangrijks te vinden is.

10 maart 1890 **Twee zeer belangrijke veilingen zullen dezer dagen**

weder bij de auctionarissen G. Theod. Bom & Zoon, te Amsterdam, plaats hebben. De eerste, bevattende de verzameling oudheden en munten, nagelaten door wijlen den Heer Charles Guillon, notaris te Roermond, is voor de beoefenaars der geschiedenis
95 van ons vaderland vooral van groot belang. Nimmer toch werd eene dergelijke collectie van 1000 in Limburg opgegraven Romeinsche, Germaansche, Keltische, Frankische en middeneeuwsche oudheden in veiling gebracht. Zij doet ons een blik werpen in de zeden en gebruiken van die tijden. Zoowel het steen- als het bronstijdperk zijn ruim vertegenwoordigd, terwijl de verzameling Germaansch aardewerk, waaronder vele urnen
100 met de asch onzer Germaansche voorvaderen, tot de rijkste mag worden gerekend. Ook het Romeinsche glas- en aardewerk, urnen, enz., waaronder van het fraaie roode aardewerk van Samos, verdient belangstelling, evenzeer als de in zilver en haut-relief gedreven umbo of schildplaat, een meesterstuk van drijfwerk uit den tijd van het Bas Empire. Voorts behoort tot deze collectie nog eene verzameling van ruim 80
105 meest antieke gesneden steenen of cameeën, antieke gouden, zilveren en bronzen munten, eenige middeneeuwsche Geldersche en Limburgsche munten, enz., enz. De tweede, van beperkter omvang, bevat een collectie antiquiteiten, zilveren drijfwerken, antieke meubelen, historische en Amsterdamsche rariteiten, kostbaarheden, porselein en Delftsch aardewerk, horens en schelpen, schilderijen, stereoscopen, glazen stereoscoopplaten, enz.
110 Een en ander is te bezichtigen in het verkooplokaal der firma, Spuistraat 135, Zaterdag, Zondag en Maandag 8-10 Maart, van 10-3 uur.

10 maart 1890 **Dinsdagochtend Tien uur: VERKOOPING bij G. THEOD. BOM & ZOON,** Spuistraat 135 naast *Die Port van Cleve*.

115 Collectie Guillon Antiquiteiten uit het Steen- en Bronstijdperk, Germaansche urnen, No.1-813.

Des avonds te Zes uur antieke Romeinsche Munten, te beginnen met No. 1.

120 Met terugzending van den Catalogus Guillon zal men de Verkoopers ten zeerste verplichten.

14 maart 1890 **De verzameling Limburgsche oudheden,**

125 die bij G. Theod. Bom & Zoon, op de Spuistraat alhier, thans wordt verkocht en van den Heer Ch. Guillon te Roermond afkomstig was, blijkt algemeen de aandacht te hebben getrokken.

130 Gelukkig blijft het grootste gedeelte daarvan in ons land en is voornamelijk voor het Rijksmuseum van oudheden te Leiden en voor het Maastrichtsche museum van oudheden aangekocht. Het overige ging in handen van particulieren, terwijl enkele zeer fraaie stukken voor Engelsche rekening werden gekocht. No. 79 steenen bijl bracht op f14; no. 38 een dito f11.50; no. 160 steenen pijlpunten f15; no. 167 een steenen ponjaard

f26; no. 199 een bronzen scheermes f10; no. 200 een lemmet voor een zwaard f28; no. 300 een germaansche beker f12; no. 314 en 315 2 bronzen beeldjes f39; no. 321 2 koperen ornamenten van een drievoet f14; no. 329 een dito reukdoosje met lepel f13; no. 336 een plaat met Jupiter en Hébe f48; no. 410 een Romeinsche flesch f35; no 411 een dito kleiner f20; no. 427 een vaas van aardewerk van Samos f32. De veiling duurt voort.

24 januari 1987 **Mooie topstukken van de 'gemmenkoorts'**

Door BASTIAAN BOMMELJÉ

140 Expositie 5000 jaar gesneden stenen (uit de collectie Koning Willem I). Tot 19/4 in het Munten Penningkabinet van de Spaaren Voorschotbank, Torenp plein 7, Surhuisterveen. Geopend ma t/m vrij 10-16 uur.

145 Het Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet te Leiden bezit een verzameling van ongeveer 2750 'gesneden stenen' (intaglio's en cameeën). Helaas is deze unieke collectie tot op heden niet permanent toegankelijk geweest. In de loop van dit jaar gaat dat veranderen, maar nu al kan men genieten van een voorproefje door een kleine tentoonstelling van zo'n 150 topstukken in het Friese Surhuisterveen, en door het boekje Gesneden Stenen dat op initiatief van het Penningkabinet door Marianne Groen-van Andel is geschreven.

150 'Gesneden stenen' zijn gepolijste (halfedelstenen waarop een voorstelling is gegraveerd of uitgeslepen. Wanneer de afbeelding in bas-reliëf is aangebracht, spreekt men van intaglio (van het Italiaanse intagliare: insnijden) of gem. Wanneer de beeltenis in haut-reliëf is uitgespaard, zoals vanaf de vierde eeuw voor Christus ook wel gebeurde, spreekt men van camee. De intaglio-techniek ontstond ongeveer 3000 jaar eerder in Mesopotamië. Daar werden toen kleine, cilindrische rolzegels met verbijsterend minuscule voorstellingen gebruikt om kleitabletten van officiële stempels te voorzien.

160 Over het ontstaan en de ontwikkeling van de techniek van het steensnijden tast men nog altijd enigszins in het duister. Het is wel bekend dat de kunde zich via Egypte en de Phoeniciërs naar Griekenland, Rome en West-Europa verbreidde. Waarschijnlijk is alles begonnen met een scherpe steensplinter waarmee simpele tekens werden gegraveerd in zachtere steensoorten zoals steatiet en serpentijn. Al snel moet echter de boogboortechneik zijn uitgevonden. Hierbij liet men een spil draaien met behulp van een handboog. In de zesde eeuw voor Christus introduceerden de Grieken een soort pottebakkerswiel als aandrijving. Op de spil konden verschillende boorkoppen en slijpschijven (zo groot als een speldeknop) worden bevestigd. Nu kon men ook zeer gedetailleerde afbeeldingen maken in harde steensoorten, zoals cornalijn, jaspis, agaat, onyx en verschillende kwartsen.

170 Er zijn een aantal antieke teksten bewaard die een tipje van de sluier over de geheimen van de Grieks-Romeinse steenkunstenaars oplichten. Zo bericht Seneca dat bij het boren gebruik werd gemaakt van een mengsel van korundum-poeder, dat bijna zo hard is als diamant, en extra dikke olijfolie. Maar een belangrijker bron van informatie zijn de handboeken van latere steensnijders, zoals de beroemde achttiende-eeuwer Johann Lorenz Natter, wier technieken niet wezenlijk lijken te verschillen van die van de antieken. Vanaf de Mesopotamiërs werden gesneden stenen vooral gebruikt als zegels, amuletten en kostbare sieraden. Daarnaast deden ze ook wel dienst als een soort buttons om politieke voorkeur of gezagsgetrouwheid te etaleren: Romeinse gemmen en cameeën tonen vaak portretten van keizers of de symbolen van het Rijk. Overigens waren ringen met gesneden stenen vooral in de Hellenistische en Romeinse tijd een grote mode. Hoe rijker men was, des te meer ringen schoof men om de vingers en men aarzelde niet verschillende collecties voor de zomer en de winter aan te leggen. Er zijn nogal wat antieke gemmen en cameeën bewaard gebleven omdat ze in de middeleeuwen dienden als opsmuk van kerkelijke siervoorwerpen. Vanaf de Renaissance nam de belangstelling voor de gesneden stenen uit de oudheid sterk toe. Aan het einde van de achttiende eeuw raakte Europa zelfs in de ban van een regelrechte 'gemmenkoorts'. Op grote schaal werden verzamelingen opgezet en op even grote schaal werd de markt overspoeld met vrijwel perfect gemaakte vervalsingen en kopieën. Toen dat langzamerhand duidelijk begon te worden, bekoelde het enthousiasme snel en verdwenen vele verzamelingen en dactyliotheeken (collecties afdrukken) naar de kelders van musea. Pas tamelijk recent is de waardering voor de antieke intaglio's en ook voor de meer moderne gesneden stenen 'weer gegroeid.

190 Aan de 'gemmenkoorts' hebben we in elk geval wel de verzameling van het Penningkabinet te danken. In 1816 stichtte koning Willem I het kabinet en bracht daar zijn eigen collectie onder. Op zijn beurt had hij veel stenen geërfd van zijn voorvaderen, de stadhouders Willem IV en Willem V. De koning kocht zelf de zogenaamde 'grote camee', een wit-blauwe sardonix van ongeveer 21 bij 29 centimeter met de

afbeelding van een triomftocht van een Romeinse keizer, waarschijnlijk daterend uit de vierde eeuw na Christus. Indertijd bracht deze steen het astronomische bedrag van 50.000 gulden op. Thans is de waarde zo groot dat de camee door het Penningkabinet niet is afgestaan voor de tentoonstelling in Surhuisterveen. En dat ondanks het feit dat de expositie is ingericht in een kluis (met de afmeting van een kleine balzaal) van de plaatselijke Spaar- en Voorschotbank. Wel zijn in deze permanente tentoonstellingsruimte, waar de eigen verzameling munten van de cultureel actieve bank ook een plaats heeft gekregen, een aantal andere beroemde intaglio's en cameeën te zien. Naast voorbeelden van Mesopotamische, Griekse, Romeinse en middeleeuwse steensnijkunst, is als hoogtepunt de befaamde horlogeketting van de achttiende-eeuwse collectionneur baron Van Hoorn-Van Vlooswijck te bewonderen. Het gaat hier om een geheel van maar liefst zestig in goud gezette, merendeels Romeinse nicolo's en agaten. Deze horlogeketting illustreert op zeer fraaie wijze hoe de 'gemmenkoorts' ook in Nederland heeft toegeslagen.

Bij de tentoonstelling ontbreekt een catalogus, maar een videofilm geeft vrij wat informatie en het boekje Gesneden Stenen is te gebruiken als een globale wegwijzer. Wat mij betreft had deze publikatie, die weliswaar bedoeld is als niet meer dan een eerste inleiding, nog wel iets uitgebreider mogen zijn. Zo blijft men in het ongewisse hoe de steensnijders in de oudheid de ongelooflijk kleine details in de afbeeldingen konden aanbrengen. Zelfs met de loupes die op de tentoonstelling ter beschikking staan, kan men soms maar met moeite doordringen in de haarfijne wereld van de intaglio's en cameeën. Seneca maakt ergens gewag van het feit dat Romeinse artsen met water gevulde glazen bollen gebruikten als vergrootglas. Mogelijk hanteerden de steensnijders van zijn tijd ook dat instrument. Glas kenden zij in ieder geval goed, want om aan de snel wisselende modes en de grote vraag het hoofd te bieden vervaardigden zij nogal wat goedkope namaak-stenen door vormpjes vol te gieten met vloeibaar glas.

Al in de oudheid waren echte gesneden stenen geliefde verzamelobjecten. Koning Mithridates van Pontus en de veldheer Pompeius hadden wijd en zijd vermaarde collecties. De charmante expositie in Surhuisterveen en het boekje van het Penningkabinet maken duidelijk dat deze zonderlinge kunstvoorwerpen een bekoring hebben die van alle tijden is.

M. Groen-van Anandel: Gesneden Stenen. Uitg. Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet, Leiden en de Staatsuitgeverij, Den Haag, 60 blz. Prijs f 19,50.

[foto's:] De grote camee, die koning Willem I destijds kocht voor 50.000 gulden: van een Romeinse keizer, 4de eeuw na Chr. wit-blaauwe sardonix met triomftocht Katteog corneliaan in moderne draairing, Skaraboïde: Leeuw met opengesperde bek, 6de eeuw voor Chr.

Haematiet camee in zilveren rand: staande heilige Johannes de Doper met boekrol, 12de eeuw

Eindhoven, 10 september 2016

Geachte mijnheer Halbertsma,
Met interesse heb ik uw artikel over de cameo van Leiden op - oneerbiedig gezegd - een Internetverzamelplaats gelezen. Het aantal VIEWS loopt nog niet over, en daarbij heb ik zelf het artikel al meermalen geraadpleegd. Iedereen wordt uitdrukkelijk uitgenodigd te reageren op de inhoud en dat doe ik nu.

Maar allereerst wat algemene opmerkingen:

Op de website van uw instituut kun je met de zoekfunctie de cameo opzoeken, maar dan vind je artikelen over de Gemma Constantiniana. Dat schijnt de nieuwe benaming te zijn van de camee. Bij mijn weten is deze naam nooit eerder gebruikt, wat erop duidt dat u de camee een nieuwe plaats wil geven in de cameeënwereld. Het zal niet ieder gegeven zijn te doorzien dat verschillende benamingen betrekking hebben op één en hetzelfde voorwerp.

Na heel wat zoeken kwam ik uw artikel zelf als verwijzing tegen op de pagina Klassiek, keizerlijke familie. Waarom wordt het artikel niet integraal opgenomen op de website op uw instituut? En dan onder één vaste benaming? Keuze uit camee, cameo, Kamee, Kameo, Gemma...

De titel van het artikel lijkt me overigens voor zoekmachines moeilijk. Die zullen niet snel op Latijnse woorden indexeren, zeker als het korte - door weinigen te vertalen en begrijpen - woordjes zijn. Ook titels van hoofdstukken in het Latijn lijken me niet handig.

Het bijvoeglijk naamwoord constantiniana duidt er op dat uw instituut de camee definitief toewijst aan Constantijn en zijn familie. Dat heeft dus repercussies, want

265 dan zijn de afgebeeld menselijke wezens Constantijn en familieleden. In andere publicaties - lang voordat de cameo gemma werd - is al gespeculeerd over de personen, uw artikel voegt daaraan weinig toe.

Uiteindelijk lijken we te zien: Constantijn met echtgenote Fausta, Crispus uit een vorige verbinding geboren en Helena, die vierde persoon.

Dan inhoudelijk:

270 Volgens uw artikel weten we dat de cameo waarschijnlijk eigendom was van de familie en als familiebezit in een keizerlijke villa te zien was, mijn interpretatie zou zijn in Trier. Klaarblijkelijk wordt de cameo in 330 overgebracht naar Constantinopel waar het zich nog wel 1000 jaar heeft moeten bevinden.

275 Als in 326, na de Vincennalia, achtereenvolgens Crispus en Fausta (in werkelijkheid ook nog Licinianus, Helena, de echtgenote van Crispus, en hun kind of kinderen), gerechtelijk worden gedood op persoonlijk bevel van Constantijn wordt bovendien verordonneerd dat alle herinneringen aan zoon en echtgenote vernietigd dienen te worden. De villa in Trier waar Crispus met zijn vrouw Helena woonde werd vernietigd. Daar woonde ook de moeder van Constantijn Helena, en tevens zijn echtgenote Fausta. Hoe valt het te verklaren dat een voorwerp dat juist deze in ongenade gevallen 280 personen afbeeldt, bewaard gebleven is? De uitvoerders van de vernietiging hebben om de een of andere reden hun werk niet gedaan, en daarna kon Constantijn gedurende zeven jaren de cameo in zijn paleis in Constantinopel bewonderen!?

Paul Theelen l.theelen@on.nl 040-2814621

285 Geachte heer Theelen,

Dank voor uw interesse in mijn artikel over de Gemma Constantiniana. Het blijft natuurlijk speculeren waarom deze cameo de 'damnatio memoriae' van zowel Fausta als Crispus overleefd heeft. Ik sluit mijn artikel af met het puntgedicht dat consul 290 Ablabius schreef na het debacle in Noord-Italië en Rome (325-26). Als we de 'neroniaanse gem' in dat gedicht gelijk mogen stellen met de Constantijn cameo, dan zag Ablabius deze steen, vol hoop en verwachting van een nieuwe gouden tijd, tijdens de Vicennalia in Rome, waar in het keizerlijk paleis op de Palatijn waarschijnlijk een kunstkabinet van gesneden zich bevond. De damnatio betrof alle openbare 295 portretten en inscripties van Fausta en Crispus, het privé kabinet kon eventueel ongemoeid gelaten worden. Constantijn vertrok na de Vicennalia uit Rome, om er nooit meer terug te keren. Onderzoekers van de andere twee grote cameeën, de Gemma Augustea en de Grand Camée de France, hebben geopperd dat het hele kunstkabinet pas naar Constantinopel is gebracht, toen Rome fysiek bedreigd werd door de Vandalen in de 5e eeuw. Vanuit Constantinopel kunnen deze keizerlijke schatten via de plunderingen van 300 de kruisvaarders in de 13e eeuw zijn teruggekomen naar verschillende plaatsen in West Europa (1203-1204). Ons vak blijft vol met speculaties, zoveel is duidelijk. Maar als Ablabius de bijzondere cameo zag, dan was dat in Rome, de stad waar Constantijn geen warme band mee had.

Met vriendelijke groeten,

305 Ruurd Halbertsma

krater op de Gemma Constantiniana en de plafondfresco's te Trier

Eindhoven, 25 september 2016

Geachte mijnheer Halbertsma,

310 Even terugkomende op de afbeelding van de Gemma Constantiniana, heb ik een vraag betreffende de op de grond liggende/vallende krater. Wat zou de symbolische betekenis van deze mengbeker kunnen zijn. Op de plafondfresco's in Trier vinden we in het middenpaneel van de villa van Crispus en Fausta in Trier ook een vrouw (Helena de oudere?) met een krater. Zou dat toeval zijn?

315 Paul Theelen 040-2814621 l.theelen@on.nl

Geachte heer Theelen,

320 De krater en de centauren zijn natuurlijk nauw verbonden met de cultus van Dionysus/Bacchus. In mijn artikel citeer ik een panegyricus, die verband legt tussen de triomf van goden met een herkomst ver weg (Bacchus uit India bijv.) en de triomf van Constantijn, die ver weg (York) tot keizer was uitgeroepen. Het is de enige aanwijsbare link tussen Constantijn en Dionysus/Bacchus: triomf van een onweerstaanbare god / keizer.

Met vriendelijke groeten,

325 Ruurd Halbertsma

Naspeuringen van Paul Theelen: De betekenis van een krater? en de betekenis van de Sierschijf van Helden! (onder embargo)

Eindhoven, 3 oktober 2016

330 Geachte mijnheer Halbertsma,
Vanwege mijn lopende onderzoek naar de Peelhelm en andere vondsten in de Peel ("uw"
Peelhelm is in 1910 in Helenaveen geboren en mijn vader is in 1923 daar geboren als
zoon van het hoofd der school), ben ik geïnteresseerd in de krater op de Gemma en op
andere afbeeldingen die (bewijsbaar) met Constantijn de Grote zijn verbonden. Ik heb
335 een korte vraag gesteld aan het bisschoppelijk museum in Trier, maar (nog) geen
antwoord gekregen. Waarschijnlijk heeft men nooit een conclusie over de symbolische
betekenis van voorwerpen op de fresco's kunnen trekken. Toch is het interessant, want
de symboliek op de gemma moet volstrekt anders zijn dan die bij de vrouwenfiguur op
de plafondfresco's (Deckenmalerei).
340 Zou het woord krater een verbinding kunnen hebben met een persoonsnaam als Krateros
of Craterus? De Grieken waren zich ongetwijfeld bewust van de overeenkomst in
uitspraak.

Dat brengt me bij de niet te betwijfelen betekenis van de afbeelding van de
Sierschijf van Helden, ook in uw bezit. U mag op geen enkele manier het volgende naar
345 buiten brengen:

Plutarchus schrijft in zijn boeken Βίοι Παράλληλοι, over Alexander en Caesar, "Het
leven van Alexander".

In hoofdstuk 40 lezen we: "καίτοι πῶς ἂν τις" ἔφη "δι' ἑαυτοῦ θεραπεύσειεν ἵππον ἢ
λόγην ἀσκήσειεν ἢ κράνος, ἀπειθικῶς τοῦ φιλιτάτου σώματος ἀπεισθαι τὰς χεῖρας;" "οὐκ
350 ἴσ' " εἶπεν "ὅτι τοῦ κρατεῖν πέρασ ἡμῖν ἐστί τὸ μὴ ταῦτὰ ποιεῖν τοῖς κεκρατημένοις;"
ἐπέτεινε οὖν ἐτι μᾶλλον αὐτὸς ἑαυτόν, ἐν ταῖς στρατείαις καὶ τοῖς κυνηγεσίαις
κακοπαθῶν καὶ παραβαλλόμενος, ὥστε καὶ Λάκωνα πρεσβευτήν, παραγενόμενον αὐτῷ λέοντα
καταβάλλοντι μέγαν, εἰπεῖν· "καλῶς γ' Ἀλέξανδρε πρὸς τὸν λέοντα ἠγώνισαι περὶ τὰς
355 βασιλείας". τοῦτο τὸ κυνήγιον Κρατερός εἰς Δελφοὺς ἀνέθηκεν, εἰκόνας χαλκᾶς
ποιησάμενος τοῦ λέοντος καὶ τῶν κυνῶν, καὶ τοῦ βασιλέως τῷ λέοντι συνεσιῶτος, καὶ
αὐτοῦ προσβοηθοῦντος, ὧν τὰ μὲν Λύσιππος ἐπλασε, τὰ δὲ Λεωχάρης.

Dat wil dus zeggen dat strijdmakker Craterus in Delphi een wijgeschenk in een tempel
laat maken door de beeldhouwers Lysippus en Leochares. Deze tempel heeft gestaan
tussen het amfitheater en de tempel van Apollo, nu zijn er alleen nog maar
360 fundamenten te zien. Ten tijde van Pausanias (115-180 na Christus) was de
beeldengroep al geroofd. De beeldengroep zouden bronzen beelden zijn van Alexander,
leeuw of leeuwen, honden. Alexander vecht tijdens een jacht met een leeuw, samen met
zijn honden. Dat is dus de voorstelling op de Sierschijf.

Tussen de twee volledig afgebeelde honden (in hoofdstuk 61 wordt deze Peritas
365 genoemd: λέγεται δὲ καὶ κύνα Περίταν ὄνομα τεθραμμένον ὑπ' αὐτοῦ καὶ στεργόμενον
ἀποβαλῶν, κτίσαι πόλιν ἐπώνυμον.) zien we een stierenkop, door uw museum verder
geïnterpreteerd als stier, want de andere afgebeelde beesten zouden ook mannelijk
zijn.

En dat klopt, maar de stier is gecastreerd en is dus een os. We zien alleen de kop
370 van voren, bous-kephalos, ossenkop, ofwel de naam van het lievelingspaard van
Alexander die ook wel bij het gevecht aanwezig geweest zal zijn. Strijdmakker
Craterus komt helpen en zal later de beelden in het tempeltje in Delphi bekostigen.
Plutarchus schreef het boek over het leven van Alexander rond 75, hij was ook
priester in Delphi en moet de beeldengroep talloze malen zelf gezien hebben, maar
375 ongeveer 100 jaar later was het weg.

Uit wat Plutarchus schrijft is niet duidelijk hoe het wijgeschenk er precies uitzag,
maar gezien de uitvoering van andere tempels moeten we denken aan beelden, in dit
geval van brons en waarschijnlijk op ware grootte.

De afbeelding van de Sierschijf geeft juist dit weer. Waarschijnlijk was de
380 Sierschijf een phalera, maar dan van ontzaglijk waarde in de tijd van de fabricage,
en dus in het bezit van iemand van de hoogste opperklasse in het Romeinse Rijk. Net
als de Peelhelm met de andere vondsten gevonden in een volkomen verlaten veengebied,
ver van de bewoonde wereld. De Peelhelm en de Sierschijf zijn dan ook direct met
elkaar verbonden, zoals Plutarchus elders schrijft, maar daarover later meer...
385 Hieronder een plattegrond van Delphi, met nummer 42 het wijgeschenk van Craterus.

Geachte heer Theelen,
Interessant, houdt u mij op de hoogte. Ik behandel alle gegevens in
vertrouwelijkheid.

390 Met vriendelijke groeten,
Ruard Halbertsma
Prof. dr. Ruard B. Halbertsma
Conservator Griekenland en Rome
Rijksmuseum van Oudheden

395 Postbus 11 11 4
NL-2301 EC Leiden
071-5163154